

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Мельничук Тетяна Іванівна¹

¹ Кандидат психологічних наук, провідна наукова співробітниця Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5205-9958>

UDC: 159.922.6:37.091.3

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз психологічних чинників розвитку підприємницької компетентності особистості в освітньому просторі. Виокремлено ключові психологічні чинники: мотивацію досягнення, підприємницьку самоефективність, когнітивну гнучкість, здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності, креативність. Описано підприємницьку компетентність як інтегративне утворення, що включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти. Підкреслено роль соціалізуючого освітнього середовища у формуванні підприємницької компетентності молоді.

Ключові слова: підприємницька компетентність, психологічні чинники, когнітивна гнучкість, молодь, освітній простір.

Постановка проблеми

У сучасному глобалізованому світі, що переживає постійні соціальні, політичні та економічні трансформації, підприємницька компетентність дедалі частіше розглядається не лише як професійна характеристика майбутнього фахівця, але і як базовий компонент життєвої компетентності громадянина. У межах ринкових відносин особистість, незалежно від професійної сфери, стикається з необхідністю приймати економічні рішення, адаптуватися до мінливого середовища, проявляти ініціативність, гнучкість мислення, здатність до саморозвитку, стратегічного бачення та управління ресурсами. У цьому контексті підприємницьке мислення виступає складовою

економічної соціалізації та одночасно відображає рівень психологічної зрілості особистості, її готовності брати на себе відповідальність, діяти в умовах ризику та невизначеності.

Актуальність проблеми формування підприємницької компетентності в системі освіти зростає, зважаючи на загальну тенденцію до розширення освітньої парадигми: від передання знань до розвитку особистості як активного суб'єкта соціально-економічного життя. Особливої ваги набуває формування цієї компетентності у молодіжному середовищі — учнівської та студентської молоді, яка є ключовим ресурсом майбутнього розвитку держави, зокрема в умовах соціальних потрясінь, економічної нестабільності та збройного

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Tetiana Melnychuk

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

конфлікту, що суттєво впливає на професійні орієнтації, життєві стратегії та психологічний добробут молоді в Україні.

Загальноновизнано, що ефективне підприємництво базується не лише на економічних знаннях, а й на сформованості низки особистісних якостей, зокрема: мотивації досягнення, самообілізації, самомоніторингу, самомотивації, розвитку навичок прийняття рішень, комунікації, роботи в команді, лідерства, а також толерантності до стресу, невизначеності та схильності до конструктивного ризику. Усе це потребує психологічного підґрунтя та цілеспрямованого формування в умовах соціально підтримуючого освітнього простору. Освітній процес у цьому випадку виступає не лише джерелом знань, але і середовищем соціалізації, де формуються установки, цінності, мотиваційні орієнтації, та соціально-психологічні моделі поведінки.

Однак у вітчизняному освітньому просторі досі переважають підходи, орієнтовані на когнітивну підготовку до підприємництва, тоді як психологічні аспекти розвитку підприємницької компетентності залишаються другорядними. Крім того, існує розрив між педагогічними методами, що переважно акцентують на репродуктивному навчанні, та необхідністю розвитку у здобувачів освіти інноваційного мислення, підприємницької ініціативи, гнучкості й відповідальності. В умовах війни та повоєнного відновлення України ці компетентності набувають ще більшої ваги, адже пов'язані з особистісною стійкістю, внутрішньою мотивацією до змін та готовністю брати участь у розбудові країни через власну ініціативу.

Сучасні міжнародні підходи — зокрема у країнах ЄС, Великобританії, США — демонструють значну увагу до інтеграції підприємницької освіти в усі рівні освітніх програм. Як свідчать дослідження Draycott і Rae (2011), ефективні стратегії формування підприємницької культури ґрунтуються на компетентнісному підході, за якого на перший план виходить не стільки обсяг засвоєної інформації, скільки розвиток здатності особистості діяти в нових умовах, самостійно приймати рішення, нести відповідальність за їх результати. Аллан Гібб (2008) акцентував увагу на необхідності побудови навчального середовища за принципом моделювання реального бізнесу, із залученням експериментального навчання, елементів симуляції та вирішення проблемних ситуацій, що дає змогу готувати особистість до реального підприємництва, а не лише до теоретичного засвоєння понять.

У соціальній психології підприємницька активність трактується як форма соціальної поведінки, що зумовлена не лише зовнішніми умовами, а й внутрішніми факторами — цінностями, самооцінкою, рівнем саморегуляції, наявністю внутрішніх ресурсів та стратегій подолання. Отже, підприємницька компетентність постає як інтегральне утворення, у структурі якого важливе місце займають соціально-психологічні чинники.

У зв'язку з викладеним постає необхідність комплексного дослідження психологічних чинників розвитку підприємницької компетентності особистості в межах освітнього простору, з урахуванням сучасних викликів, потреб молоді, впливу соціального середовища та внутрішньоособистісних характеристик.

Метою статті є виявити та охарактеризувати ключові психологічні чинники розвитку підприємницької компетентності особистості в освітньому просторі в межах соціальної психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові підходи до вивчення підприємницької компетентності ґрунтуються на міждисциплінарному синтезі соціальної психології, педагогіки, економіки та менеджменту. У соціально-психологічному контексті підприємницька діяльність трактується не лише як форма економічної поведінки, а й як складна система мотивацій, установок, цінностей, навичок і стратегій самореалізації, що розвиваються під впливом соціального середовища. Вагомий внесок у становлення цього напрямку зробили класичні теоретики підприємницької психології, серед яких особливе місце посідає Д. МакКлелланд (McClelland, 1961). У його мотиваційній теорії домінуючим чинником підприємницької активності виступає потреба досягнення, що виявляється у схильності особистості до постановки амбітних цілей, самоконтролю та високого рівня внутрішньої мотивації.

А. Бандура (Bandura, 1993) у межах соціально-когнітивної теорії акцентує увагу на ролі самоєфективності як детермінанти підприємницького вибору. Вчений підкреслює, що віра у власні сили безпосередньо впливає на здатність до ініціативної поведінки, стійкості до невдач та адаптації до змін. Це положення знайшло емпіричне підтвердження в сучасних дослідженнях, які вивчають психологічні механізми формування підприємницької компетентності в умовах ризику та невизначеності

(Kuratko et al., 2021).

Sarasvathy et al. (2010) запропонували ефектуальний підхід до підприємництва, в межах якого суб'єкт підприємницької діяльності розглядається як активний агент, що конструює можливості на основі доступних ресурсів, інтуїції та соціальної взаємодії. Такий підхід важливий у контексті формування підприємницького мислення як здатності адаптуватися до середовища, що змінюється, та приймати рішення в умовах обмежених даних.

Важливою є також праця Kuratko, Morris і Schindehutte (2021), які підкреслюють роль емоційного інтелекту, проактивності, інноваційності та толерантності до невизначеності як ключових компонентів психологічного портрету сучасного підприємця. У цьому контексті підприємницька компетентність постає як інтегральне утворення, що охоплює когнітивні, мотиваційні та поведінкові характеристики особистості.

На українському науковому ґрунті питання розвитку феномену підприємництва, в межах освітнього простору, активно розглядаються у працях Креденцер (2019), Карамушка і Ходакевич (2011), Москаленко (2013), Авраменко (2021), Дембицька (2019), Зубіашвілі, Мельничук (2025), Лавренко (2025). Дослідниці підкреслюють значущість критичного мислення, креативності та соціального капіталу як базових чинників розвитку підприємницької активності. Вони вказують на потребу визначення рівня схильності до ведення підприємництва та відповідно до цього створення освітнього середовища, що стимулює внутрішню мотивацію до саморозвитку, готовність до прийняття ризику та орієнтацію на інновації.

Слід відмітити і дослідження науковців-практиків А. Гельмак (2017), Г. Назаренко (2014), Н. Ковчиної (2019), О. Ліскович (2016), Ю. Білової (2013), дослідження яких присвячені психолого-педагогічним аспектам формуванню підприємницької компетентності учнів закладів загальної середньої освіти.

У контексті зарубіжного досвіду, праці Draycott і Rae (2011) аналізують роль компетентнісних рамок у підприємницькій освіті. Автори наголошують на важливості поєднання теоретичних знань із практичними навичками через застосування методів навчання, орієнтованих на дію. Вони підкреслюють, що підприємництво у шкільному віці повинно ґрунтуватися на інтеграції педагогіки експериментального навчання (Kolb, 1984), дії (Revans, 1991) та підприємницького самонавчання (Rae, 2000). Особливе місце у формуванні концептуальних засад підприємницької освіти займає підхід Аллана Гібба (Gibb, 1993, 1999, 2008), який наголошує на важливості створення навчального середовища, наближеного до реального бізнес-середовища. Учений акцентує на відмінностях між традиційною освітньою парадигмою, що базується на контролі, та підприємницькою парадигмою, що передбачає високий рівень автономії, самоорганізації та відповідальності за результати.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень свідчить про посилення інтересу до психологічного виміру підприємницької компетентності. У науковому дискурсі відбувається поступовий перехід від вузькоекономічного розуміння підприємництва до його трактування як особистісної характеристики, що формується внаслідок взаємодії когнітивних,

мотиваційних і соціокультурних чинників. Освітній простір у цьому контексті виступає ключовим середовищем соціалізації, де закладаються основи підприємницької активності через розвиток самосвідомості, ціннісних орієнтацій, творчого мислення та здатності до ризикованих, але обґрунтованих рішень.

Методологія дослідження. Дослідження має оглядово-теоретичний характер. Методологічну основу становлять положення соціальної психології щодо формування установок, особистісного зростання та розвитку компетентностей. Застосовано порівняльно-аналітичний метод та загальнонаукові і спеціальні методи, такі як метод системного аналізу, метод ретроспективного аналізу, методи аналітичного обстеження.

Виклад основного матеріалу. Підприємництво розглядається сьогодні не лише як рушійна сила економічного розвитку, а й як важливий чинник особистісної реалізації, соціального впливу та культурної трансформації. В умовах динамічних змін і високої невизначеності формування підприємницької компетентності стає стратегічним завданням освітньої політики та практики. Саме в освітньому просторі відбувається не лише передача знань про підприємницьку діяльність, а й розвиток відповідних установок, навичок та психологічних характеристик, що зумовлюють здатність особистості діяти ініціативно, креативно й відповідально.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття підприємницька компетентність розглядається як складне інтегративне утворення, яке поєднує особистісні якості, знання, мотиваційні установки, соціальні

вміння та здатність до практичної реалізації підприємницьких ініціатив. Попри відсутність єдиного універсального визначення цього феномену, науковці погоджуються в тому, що він охоплює ширший спектр характеристик, ніж суто економічна або управлінська підготовка.

Зокрема, українська дослідниця Ю. Білова (2013) трактує підприємницьку компетентність як інтегральну психологічну якість особистості, яка виявляється у мотиваційній здатності до творчого пошуку, реалізації нових ідей та вирішення різноманітних проблем у повсякденному, професійному та соціальному житті. Така інтерпретація підкреслює внутрішню активність особистості, її креативність і здатність до самостійного функціонування в різних контекстах.

О. Ліскович (2017) доповнює це бачення, визначаючи підприємницьку компетентність як структурний комплекс якостей, що дозволяє особистості ефективно вирішувати питання, пов'язані не лише з її соціальним статусом і добробутом, але й із розвитком суспільства та держави в цілому. Таким чином, наголос робиться не тільки на індивідуальній успішності, але й на соціальній відповідальності підприємницьки зорієнтованої особистості.

У європейському контексті, відповідно до документу «Definition and Selection of Competencies» (OECD, 2003), підприємницька компетентність трактується як здатність особистості втілювати ідеї у конкретну діяльність, передусім у сфері економіки, що вимагає креативності, інноваційності, ініціативності, здатності до оцінки та прийняття ризику, а також планування й управління проектами. Ця

компетентність визнається однією з ключових у системі європейської освіти (The European Reference Framework of Key Competences for Lifelong Learning, 2018), що свідчить про її стратегічну важливість у формуванні проактивного, здатного до змін громадянина.

Варто зазначити також цікаву модель підприємницької компетентності, запропоновану шведським теоретиком підприємництва Бенгтом Йоханніссоном (Johannisson, 1991). Він виокремлює п'ять компонентів:

- "знати навіщо" — усвідомлення власних мотивацій і цілей;
- "знати як" — здатність застосовувати знання на практиці;
- "знати хто" — розуміння важливості соціального капіталу та співпраці;
- "знати коли" — інтуїтивне і стратегічне відчуття часу;
- "знати що" — наявність базових теоретичних знань у сфері бізнесу.

Більшість країн-членів ЄС підтримують саме таке «широке» трактування підприємницької компетентності, визнаючи її не лише як засіб професійної самореалізації, але і як основу для активного громадянства, здатного відповідати на виклики часу. Це трактування передбачає розвиток як когнітивної сфери особистості (знання, аналітичне мислення, стратегічне бачення), так і емоційно-вольових (мотивація до досягнення, толерантність до невдач, самомотивація), і соціально-комунікативних характеристик (наставництво, співпраця, проєктна діяльність).

У нашому дослідженні ми розглядаємо підприємницькі компетенції як комплекс інте-

грованих характеристик особистості, які забезпечують здатність ефективно діяти в контексті економічної невизначеності, створювати інноваційні рішення, ініціювати зміни та відповідально реалізовувати підприємницькі ініціативи. До таких компетенцій відносяться когнітивні навички (аналіз, креативність, вирішення проблем), мотиваційні чинники (досягнення, самоефективність), а також поведінкові установки (ініціативність, самостійність, відповідальність). Їх формування є ключовим завданням сучасного освітнього простору, який має бути спрямований не лише на передачу знань, а й на розвиток відповідного мислення, соціальної взаємодії та емоційної гнучкості (Bandura, 1993; McClelland, 1961; Gibb, 1994; Kuratko et al., 2021).

Ключовими психологічними чинниками розвитку підприємницької компетентності, згідно з даними досліджень, є мотивація досягнення (McClelland, 1961), відчуття самоефективності (Bandura, 1993), схильність до ризику (Frese et al., 1996), специфічні мотиваційні конструкти (Cardon et al., 2009), а також когнітивні процеси прийняття рішень і вирішення проблем (Mitchell et al., 2007). Ці внутрішні ресурси особистості визначають її здатність ініціювати підприємницьку діяльність, підтримувати сталість зусиль у досягненні цілей, адаптуватися до невдач і водночас приймати обґрунтовані ризики.

Слід також відмітити, що у процесі формування підприємницької компетентності особистості важливе значення мають психологічні чинники, що забезпечують готовність до прояву ініціативи, здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності та мотиваційну

спрямованість на досягнення результату. Зокрема, серед таких чинників виділяють:

Психологічна зрілість особистості – як здатність до саморегуляції, рефлексії, прийняття відповідальності за наслідки власної діяльності та поведінки (Drahomirov & Loboda, 2023).

Ціннісні орієнтації – домінування орієнтації на самореалізацію, досягнення, свободу вибору й особисту автономію є передумовами для формування підприємницької мотивації.

Мотиваційна структура особистості – у т.ч. мотивація досягнення, потреба у новизні, прагнення до високих результатів, що прямо пов'язано з підприємницькою ініціативністю (McClelland, 1961).

Когнітивна гнучкість і критичне мислення – як здатність адаптуватися до змін, швидко навчатися, аналізувати ринкові умови, оцінювати ризики й будувати прогнози.

Позитивна Я-концепція – висока самооцінка, впевненість у власних силах (self-efficacy), що посилює готовність до підприємницьких дій (Bandura, 1993).

Толерантність до невизначеності та готовність до ризику – необхідні для ефективного функціонування в нестабільному соціальному та економічному середовищі (Frese et al., 1996).

Комунікативна компетентність і соціальна адаптивність – забезпечують здатність до ефективної взаємодії в

команді, партнерства та створення соціального капіталу.

Рівень креативності та інноваційності мислення – здатність продукувати нові ідеї, нестандартні рішення й бачити можливості в обмеженнях (Sarasvathy et al., 2010).

Згідно з висновками авторів, підприємницька компетентність є інтегральною характеристикою, яка формується у динаміці взаємодії когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційних та особистісних ресурсів у контексті освітнього простору.

Також, усе більшої ваги набуває концепція підприємницького мислення як динамічної пізнавальної структури, що формується в результаті взаємодії особистості з соціальним середовищем. Значну роль у цьому процесі відіграє навчальний простір, що слугує не лише джерелом знань, але й майданчиком для соціалізації. Саме тут формуються ціннісні орієнтації, розвиваються відповідальність, самостійність, ініціативність — базові компоненти підприємницької компетентності. Сприятливе навчальне середовище дозволяє студентам не лише засвоїти необхідні знання, а й спробувати себе у різних практиках, що імітують реальні економічні умови.

Досвід європейських університетів свідчить про ефективність програм створення підприємств (Venture Creation Programs — VCP), які інтегрують реальну підприємницьку практику в освітній процес.

В умовах трансформації освітніх систем та зростаючої потреби ринку праці в підприємницьких навичках дедалі більшої актуальності і набувають саме програми Venture

Creation Programs (VCP) – інноваційні освітні моделі, спрямовані на інтеграцію реального підприємницького досвіду в академічне навчання. Ці програми передбачають створення та розвиток студентами власних бізнес-проектів у процесі навчання, що забезпечує не лише теоретичну підготовку, але й формування широкого спектру підприємницьких компетентностей у реальному контексті.

Дослідження Lackéus і Williams Middleton (2015) доводить, що VCP є ефективним інструментом формування підприємницької ідентичності, та розвитку підприємницьких компетенцій адже студенти, які беруть участь у таких програмах, не просто моделюють бізнес-ідеї, а реалізують їх на практиці в умовах ринку. Це дозволяє сформувати мотиваційну залученість, самомотивацію, здатність до прийняття рішень в умовах невизначеності та стресостійкість, які є ключовими психологічними компонентами підприємницької компетентності (Lackéus & Williams Middleton, 2015).

У VCP акцент зміщується з передавання знань до створення умов для набуття досвіду через практичну діяльність. За висновками Donnellon, Ollila та Middleton (2014), такий підхід сприяє активному формуванню підприємницької ідентичності, оскільки особистість починає сприймати себе як підприємця через особистісну залученість у створення бізнесу, прийняття рішень і подолання викликів. Водночас педагоги в межах VCP виступають не як традиційні викладачі, а як ментори, коучі та фасилітатори розвитку підприємницького потенціалу.

Інша важлива особливість VCP полягає

у створенні середовища соціальної взаємодії та співпраці, що стимулює розвиток соціального капіталу, комунікативних умінь, здатності до роботи в команді та управління міжособистісними відносинами в умовах спільної підприємницької діяльності. Laskéus і Middleton (2011) підкреслюють, що такий досвід сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії, креативності й інших метанавичок, які не завжди можуть бути сформовані в межах традиційних лекційно-семінарських форматів.

На додаток, досвід європейських університетів свідчить про те, що VCP поєднують підприємництво з трансфером технологій та інноваційною діяльністю, оскільки значна частина студентських проєктів базується на результатах досліджень або новаторських ідеях, які знаходять своє практичне втілення в ринкових умовах. Таким чином, освітній простір набуває ознак інкубатора підприємницької активності, що значно підвищує ефективність підготовки молоді до викликів сучасного економічного середовища.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Venture Creation Programs є ефективною психолого-педагогічною технологією, яка інтегрує ключові психологічні чинники розвитку підприємницької компетентності: внутрішню мотивацію, рефлексію, саморегуляцію, самомотивацію, підприємницьку ідентичність та досвід реального прийняття рішень у бізнесі. Саме завдяки таким програмам забезпечується цілісний розвиток особистості, орієнтований на самореалізацію, гнучкість мислення, відповідальність і готовність до ризику.

Дослідники Л. Карамушка та О. Креде-

нцер наголошують на важливості системного підходу до розвитку підприємницької компетентності через професійну підготовку та психологічну підтримку персоналу освітніх організацій. Вони підкреслюють, що саме педагогічні працівники, як ключові агенти впливу, здатні ініціювати цілеспрямоване формування у здобувачів освіти цінностей підприємництва, установок на ініціативність, відповідальність та самозарадність. Це можливо за умови створення відповідного середовища та залучення ефективних освітніх стратегій — таких як наставництво, тренінгові програми, проєктне навчання, діяльнісно-орієнтований підхід. Такі заходи, що реалізуються як у межах формальної (шкільної) освіти, так і в неформальних форматах, сприяють підготовці молоді до майбутньої ролі підприємця та формуванню в них комплексу підприємницьких компетенцій, які включають мотиваційну, когнітивну, поведінкову та особистісно-рефлексивну складові. Згідно з авторками, важливими є не лише знання та навички, а й формування підприємницької ідентичності, що забезпечується завдяки розвитку таких характеристик, як самомотивація, толерантність до невдач, готовність діяти в умовах невизначеності. Таким чином, розвиток підприємницької компетентності розглядається як багаторівневий процес, який починається з підготовки педагогів і продовжується через їхню щоденну взаємодію з учнями в контексті навчання та виховання.

Таким чином, розвиток підприємницької компетентності у шкільному середовищі — це не одноразовий захід, а тривалий психолого-педагогічний процес, що охоплює як суб'єктивну активність учнів, так і якісну під-

готовку вчителя до ролі фасилітатора підприємницького потенціалу дитини. Ефективне поєднання педагогічних стратегій із психологічним супроводом дозволяє досягти внутрішньої цілісності учня як майбутнього підприємця — особистості, здатної мислити, діяти, змінювати.

Досить вагомим є розвиток підприємницької культури в освітньому середовищі, що передбачає також подолання низки бар'єрів, зокрема — інституційної інерції, традиційного педагогічного підходу, недостатньої інтеграції практичного досвіду. У цьому контексті сучасна освіта має переосмислити свою функцію — не лише навчати, а й розвивати особистість, здатну до дій у складному світі. За висловом Drucker (2007), підприємництво — це не магія і не спадковий дар, а дисципліна, якій можна і потрібно навчати. Його слова перегукуються з підходами Schumpeter'a (2007), який описував підприємця як рушія інновацій, що проривається крізь інерцію системи.

Водночас концепція підприємницького навчання, підтримана європейськими ініціативами, передбачає не лише формування бізнес-навичок, а й розвиток креативності, самовираження, здатності до прийняття нестандартних рішень. Саме тому у школах Великобританії (Young, 2014) та США (Gibb, 1994) все більше уваги приділяється формуванню компетентностей, необхідних для життя в умовах економічної мобільності та нестабільності.

Отже, інтегрований підхід, який поєднує розвиток психологічних ресурсів, соціальної взаємодії та практичного досвіду в навчальному процесі, є найбільш ефективним для

формування підприємницької компетентності молоді. Такий підхід дозволяє не лише підготувати особистість до ведення власної справи, а й розвинути цінності, установки та поведінкові моделі, що сприяють економічній активності, самореалізації та участі в побудові інноваційного суспільства.

Висновки

У результаті проведеного аналізу встановлено, що підприємницька компетентність — це багатовимірне психологічне утворення, яке формується в процесі цілісної взаємодії когнітивних, мотиваційних, емоційно-вольових та поведінкових характеристик особистості. Вона не є суто економічною категорією, а виявляється як психосоціальний ресурс, що забезпечує готовність і здатність особистості до самореалізації в умовах динамічного освітнього й соціального середовища.

Підприємницька компетентність формується завдяки внутрішній мотивації досягнення, самоефективності, когнітивній гнучкості, креативному мисленню, здатності до прийняття рішень в умовах невизначеності, а також емпатії, відповідальності й готовності до дій у середовищі з підвищеним рівнем ризику. Стрижневими компонентами компетентності є:

- мотиваційний (прагнення до досягнення, ініціативність, амбітність);
- когнітивний (аналітичне мислення, знання про підприємництво, стратегічне бачення);
- діяльнісний (навички планування, постановки цілей, комунікації);
- особистісно-рефлексивний

(самосвідомість, емоційна стійкість, готовність до змін).

Особливу роль у розвитку підприємницької компетентності відіграє освітній простір, що має бути відкритим, гнучким, діалогічним і практико-орієнтованим. Саме освітнє середовище створює умови для формування ціннісних установок, поведінкових моделей і підприємницької ідентичності. Важливим чинником ефективності розвитку підприємницької компетентності є якісна підготовка педагогічних працівників, здатних виступати як фасилітатори, наставники, коучі, які підтримують особистісне зростання учнів, формують у них проактивну позицію та здатність до змін.

Виявлено, що формування підприємницької компетентності учнівської молоді можливе лише за умови інтеграції психологічного супроводу, тренінгових програм, проєктно-орієнтованого навчання та практичної діяльності у формальній і неформальній освіті. Комплексне поєднання педагогічних, соціальних і психологічних стратегій дає змогу досягти системного ефекту в підготовці майбутніх підприємців — молодих людей, здатних брати на себе відповідальність, діяти у складних обставинах і реалізовувати інноваційні підходи в різних сферах суспільного життя.

Отже, розвиток підприємницької компетентності особистості в умовах сучасного освітнього простору — це динамічний багаторівневий процес, що потребує цілеспрямованого науково обґрунтованого підходу, міждисциплінарної взаємодії та стратегічного бачення з боку всіх учасників освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень

У подальших розвідках доцільно поглибити емпіричне вивчення взаємозв'язку психологічних чинників із ефективністю підприємницької діяльності. Зокрема, варто зосередити увагу на гендерних особливостях, культурних впливах та ролі соціальних мереж у формуванні підприємницької компетентності в умовах освітнього середовища.

References :

- Avramenko, V. (2021). Pedagogichni umovy formuvannya pidpriyemnytskoi kompetentsii ditei ta uchnivskoi molodi v zakladyakh neformalnoi (pozashkilnoi) osvity: uroky Yevropeiskoho dosvidu [Pedagogical conditions for the formation of entrepreneurial competence of children and students in non-formal (extracurricular) education: Lessons from European experience]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, (10), 211–224. https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/pedagogichni-nauky_10_2021.pdf#page=211
- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., & Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The entrepreneurship competence framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. <https://doi.org/10.2791/593884>
- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3
- Bilova, Y. A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriyemnytskoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [The concept and structure of entrepreneurial competence of future specialists in economics]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats*, 7(50), 15–17.
- Cardon, M. S., Wincent, J., Singh, J., & Drnovsek, M. (2009). The nature and experience of entrepreneurial passion. *Academy of Management Review*, 34(3), 511–532. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.40633190>
- Davies, T. (2002). Developing enterprise skills in the young: Towards a model for evaluating emerging practice. *Education + Training*, 44(4/5), 201–208. <https://doi.org/10.1108/00400910210432003>
- Dembytska, N. (2019). Modyfikatsiia testu zahalnoi skhylnosti do pidpriyemnytstva dlia shkoliariv [Modification of the general entrepreneurial tendency test for schoolchildren]. *Psykhohichni chasopys*, 5(11), 133–148. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

- Donnellon, A., Ollila, S., & Middleton, K. W. (2014). Constructing entrepreneurial identity in entrepreneurship education. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 490–499.
- Drahomirov, O., & Loboda, V. (2023). Factors in the development of entrepreneurial competence of the individual in the educational environment. *Psychological Journal*, 9(1), 122–130.
- Draycott, M., & Rae, D. (2011). Enterprise education in schools and the role of competency frameworks. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 17(2), 127–145. <https://doi.org/10.1108/13552551111114905>
- Drucker, P. F. (2007). *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles*. Routledge.
- Dwerryhouse, R. (2001). Real work in the 16–19 curriculum: AVCE business and Young Enterprise. *Education + Training*, 43(2), 69–76. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000005457>
- Frese, M., Kring, W., Soose, A., & Zempel, J. (1996). Personal initiative at work: Differences between East and West Germany. *Academy of Management Journal*, 39(1), 37–63. <https://doi.org/10.2307/256630>
- Gibb, A. A. (1993). Enterprise culture and education: Understanding enterprise education and its links with small business, entrepreneurship and wider educational goals. *International Small Business Journal*, 11(3), 11–34. <https://doi.org/10.1177/026624269301100301>
- Gibb, A. A. (1994). Do we really teach (approach) small business the way we should? *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 11(2), 11–27. <https://doi.org/10.1080/08276331.1994.10600412>
- Gibb, A. A. (2008). Entrepreneurship and enterprise education in schools and colleges: Insights from UK practice. *International Journal of Entrepreneurship Education*, 6(2), 48–77.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
- Karamushka, L. M., & Kredenzner, O. V. (2022). Treninh «Psykhologichna pidhotovka personalu osvitynikh orhanizatsii do rozvytku pidpriemnytskoi aktyvnosti» [Training “Psychological preparation of educational organization staff for the development of entrepreneurial activity”]. *Aktualni problemy psykhologii*, 1(54), 151–158. <http://appspsychology.org.ua/data/jm/v1/i54/13.pdf>
- Kredentser, O. V. (2019). *Psykhologhiia rozvytku pidpriemnytskoi aktyvnosti personalu osvitynikh orhanizatsii: monohrafiia* [Psychology of the development of entrepreneurial activity of educational organization staff: A monograph]. Kyiv: Lohos.
- Kuratko, D. F., Morris, M. H., & Schindehutte, M. (2021). *Understanding the dynamics of entrepreneurship*. Emerald Group Publishing.
- Lackéus, M., & Middleton, K. W. (2011). Venture Creation Programs: Entrepreneurial education through real-life content. *Babson College Entrepreneurship Research Conference*, June 8–11.
- Lackéus, M., & Middleton, K. W. (2015). Venture Creation Programs: Bridging entrepreneurship education and technology transfer. *Education + Training*, 57(1), 48–73.
- Liskovych, O. V. (2017). Struktura ta sutnist pidpriemnytskoi kompetentnosti uchniv u konteksti navchannia fizyky [Structure and essence of entrepreneurial competence of students in the context of physics education]. In *Ukraina-Polshcha: ekonomichni ta sotsialni vyklyky 2030: Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi mizhdystsiplinarnoi konferentsii* (pp. 118–121). Varshava.
- McClelland, D. C. (1961). *The achieving society*. Princeton: Van Nostrand.
- Mitchell, R. K., Busenitz, L., Lant, T., McDougall, P. P., Morse, E. A., & Smith, J. B. (2007). The central question in entrepreneurial cognition research 2007. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 31(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2007.00161.x>
- Rae, D. (2000). Understanding entrepreneurial learning: A question of how? *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 6(3), 145–159. <https://doi.org/10.1108/13552550010346497>
- Revens, R. W. (1991). Action learning and the third dimension. *Management Decision*, 29(6), 15–17. <https://doi.org/10.1108/00251749110139191>
- Sarasvathy, S. D., Dew, N., Velamuri, S. R., & Venkataraman, S. (2010). Three views of entrepreneurial opportunity. In Z. J. Acs & D. B. Audretsch (Eds.), *Handbook of entrepreneurship research* (pp. 77–96). Springer.
- Schumpeter, J. A. (2007). *The theory of economic development: An inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle* (R. Opie, Trans.). Transaction Publishers. (Original work published 1934)
- Young, L. (2014). *Enterprise for all: The relevance of enterprise in education*. Department for Business, Innovation and Skills. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/338749/EnterpriseforAll-lowres-200614.pdf
- Johannisson, B. (1991). University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 3(1), 67–82. <https://doi.org/10.1080/08985629100000006>

Мельничук Тетяна Іванівна

Кандидатка психологічних наук, провідна наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз психологічних чинників розвитку підприємницької компетентності особистості в умовах сучасного освітнього простору. З'ясовано, що підприємницька компетентність розглядається як складне інтегральне утворення, що поєднує когнітивні, мотиваційні, емоційно-вольові та поведінкові характеристики, спрямовані на ініціювання та реалізацію підприємницької діяльності в умовах невизначеності. Встановлено, що актуальність дослідження зумовлена потребою формування у молоді здатності до самореалізації, відповідальності, гнучкості та самодопомози (самозарадності), що є визначальними характеристиками для ефективної соціалізації в контексті сучасного ринку праці.

На основі аналізу наукових джерел виокремлено ключові психологічні чинники, що детермінують розвиток підприємницької компетентності: мотивацію досягнення, самомотивацію, підприємницьку самоефективність, когнітивну гнучкість, здатність до прийняття рішень, оцінки ризиків і подолання невизначеності. Підкреслюється важливість розвитку інноваційного мислення, креативності, рефлексивності, стратегічного бачення та внутрішньої мотивації. Визначено, що підприємницька компетентність визначається як система взаємопов'язаних характеристик, що формуються в освітньому процесі шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу, особистісної активності та соціального досвіду.

Окрему увагу приділено ролі освітнього простору як середовища соціалізації, яке створює умови для розвитку підприємницького потенціалу, формування ціннісних орієнтацій, моделей поведінки та сприяє закріпленню суб'єктної позиції особистості. Описано механізми інтеграції психологічного супроводу, освітніх технологій і досвіду командної взаємодії, що дозво-

ляє ефективно формувати підприємницьке мислення та поведінку. Аргументовано доцільність цілісного між-дисциплінарного підходу до розвитку підприємницької компетентності, який охоплює психологічні, соціальні та педагогічні аспекти.

Таким чином, підприємницька компетентність постає не лише як економічна категорія, а як психосоціальна характеристика особистості, що забезпечує її активну самореалізацію в професійному, освітньому та соціальному контексті.

Ключові слова: підприємницька компетентність, психологічні чинники, когнітивна гнучкість, молодь, освітній простір.

Tetiana Melnychuk

PhD in Psychology, Senior Research Fellow at the Laboratory of Organizational and Social Psychology, H.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF AN INDIVIDUAL'S

ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

ABSTRACT

The article provides a comprehensive theoretical analysis of the psychological factors influencing the development of entrepreneurial competence in the context of the modern educational environment. Entrepreneurial competence is defined as a complex and integrative construct that encompasses cognitive, motivational, emotional-volitional, and behavioral characteristics aimed at initiating and implementing entrepreneurial activity under conditions of uncertainty.

The relevance of the study is substantiated by the growing need to foster in young people the abilities of self-realization, responsibility, flexibility, and self-reliance—qualities essential for successful socialization in today's labor market. Based on the analysis of scholarly literature, key psychological factors contributing to the development of entrepreneurial competence are identified: achievement motivation, self-motivation, entrepreneurial self-efficacy, cognitive flexibility, decision-making skills, risk assessment, and the ability to cope with uncertainty.

The importance of cultivating innovative thinking, creativity, reflexivity, strategic vision, and intrinsic motivation is emphasized. Entrepreneurial competence is presented as a system of interrelated attributes developed in the educational process through intentional pedagogical influence, personal engagement, and social experience.

Particular attention is given to the role of the educational environment as a socializing space that facilitates the formation of value orientations, behavioral models, and entrepreneurial potential, thereby reinforcing the individual's subjective position. The article outlines mechanisms for integrating psychological support, educational technologies, and collaborative experience to foster entrepreneurial thinking and behavior effectively.

A holistic interdisciplinary approach is advocated for, one that integrates psychological, social, and pedagogical strategies in the development of entrepreneurial competence. Thus, entrepreneurial competence is not merely an economic category, but a psychosocial characteristic of the individual that supports active self-realization in professional, educational, and

societal contexts.

Keywords: entrepreneurial competence, psychological factors, cognitive flexibility, youth, educational environment.

How to cite (як цитувати):

Melnychuk, T. PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF AN INDIVIDUAL'S ENTREPRENEURIAL COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(5), 38–50. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.5.3> [in Ukrainian]

Мельничук, Т. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТЬОМУ ПРОСТОРІ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(5), 38–50. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.5.3>

Дата отримання статті: 04.04.2025

Дата рекомендації до друку: 15.05.2025

Дата оприлюднення: 30.05.2025